

ANLAMA ve ANLATMA SÜRECİNDE “KİP” ve “KİPLİK”

Pelin SEÇKİN¹

ÖZET

Anlama ve anlamlandırma konusunda insanın eylemlerini bir kalıba sokarak anlatımı kolaylaştırmak noktasında dilbilgisel biçim gibi anlamlara sahip olan kip temel bir işlev görür. Ancak, konuşur ve dinleyen arasındaki bildirişimin gerçekleşmesinde sadece yapı yetmemekte, anlam da işin içine dâhil olmaktadır. Bu bağlamda kip kadar kiplik denilen ve anlamlandırma sürecinin tarzı için belirleyici olan bir alan daha değerlendirmeye girmektedir. Bu çalışmada kip ve kiplik kavramlarına yer verilmiş, bu kavramlar arasındaki ilişki değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kip, Kiplik, Anlambilim.

“MODAL” and “MODALITY” in THE PROCESS of UNDERSTANDING and INTERPRETATION

ABSTRACT

Modal which is similar to grammatical forms in that it simplifies acts of people putting their actions into certain forms about understanding and interpretation has a basic function. However, for the communication between the speaker and the listener to take place, not only structure but also meaning is important. In this regard, another parameter called modality as well as modal is also taken into consideration for determining the style of process of interpretation. This work has included the concepts of modal and modality, the relations of these concepts are assessed.

Keywords: Modal, Modality, Semantics.

---

¹ Arş. Gör, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, pelinseckin@ktu.edu.tr

GİRİŞ

Anlama ve anlamlandırma konusunda insanın eylemlerini bir kalıba sokarak anlatımı kolaylaştırmak noktasında dilbilgisel biçim gibi anlamlara² sahip olan kip temel bir işlev görür. Ancak, konuşur ve dinleyen arasındaki bildirişimin³ gerçekleşmesinde sadece yapı yetmemekte, anlam da işin içine dâhil olmaktadır. Bu bağlamda kip kadar kiplik denilen ve anlamlandırma sürecinin tarzı için belirleyici olan bir alan daha değerlendirmeye girmektedir.

1. KİP

Kip ile ilgili tanımlamalarda birbirleriyle bağlantılı olan kip ve kiplik kavramları iç içe geçmekte ve muğlak bir görünüm sergilemektedir. Söz konusu kavramın adlandırılmasında⁴ kip veya şekil terimleri kullanılarak tutarlılık sağlansa da, yapılan tanımlarda birliktelik mevcut değildir. Tanımlarda kip sadece bir gramer kategorisi olarak değerlendirildiği gibi konuşurun tutumu, konuşur veya dinleyen açısından fiilin ne tarzda veya şekilde ifade edildiği belirtilerek öznelliğin de ön plana çıkarılması söz konusudur.

Korkmaz kipi “*kök ve gövde durumundaki fiilin bildirdiği oluş ve kılışın; konuşan, dinleyen ya da kendisinden söz edilen şahıslar açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimi*” şeklinde tanımlamaktadır (Korkmaz, 2010: 148).

Kipin şekil olarak da adlandırılabilceğini belirten Ergin ise kipi, “*fiil kök veya gövdesinin ifade ettiği hareketin ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisi*” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca hareketleri karşılayan dil birlikleri olan fiil kök ve gövdelerinin tek başlarına kullanılmadıkları; bir şahsa, zamana, şekle bağlanarak kullanım sahasına çıktıkları vurgulanmıştır (Ergin, 2004: 133). Başka bir deyişle kip, “*fiilin gösterdiği hareketin, oluş ve kılışın anlatım düzlemine çıkış şeklidir. Konuşan, dinleyen ve adı geçen açısından fiilin ifade edilişidir*” (Özkan vd., 2006: 490).

Tahir Nejat Gencan, eylemlerin zaman ve anlam özelliklerine göre türlü eklerle değişik biçimlere girmesini kip olarak değerlendirmiştir (Gencan, 1979: 275).

Bilgegil, herhangi bir zamanda gerçekleşmiş ya da gerçekleşecek eylemin belirli bir şekil içinde ifade edildiğini, o şeklin de fiilin kipini oluşturduğunu dile getirmiştir.

² Türkçe sözlükte kip kavramı beş farklı tanımlamayla karşımıza çıkmaktadır (2005: 1184): 1. Değişebilen geçici nitelik, san karşıtı. 2. Uygun tıpatıp gelen. 3. Sağlam, dayanıklı. 4. Fillerde belirli bir zamanla birlikte konuşanın, dinleyenin ve hakkında konuşulanan, teklik veya çokluk olarak belirtilmiş biçimi, sıya. 5. Örnek kalıp.

³ Buradaki bildirişim kavramı Başkan’ın yaptığı tanımlama doğrultusunda kullanılmıştır: “*Bir gönderici tarafından, öte yandaki bir alıcı üzerinde belli bir etki yaratmak amacı ile adına gösterge denilen anlam yüklü birimlerden yararlanarak, karşı tarafa belirli bir bildiri ulaştırılması eylemi*”dir (Başkan 2003: 15).

⁴ Muharrem Ergin, kipin şekil olarak da adlandırılabilceğini belirtmektedir (2004: 133).

Kiplerin yalnız haberi bildirme işlevi olmadığı, niyet ve dileği ifade eden kiplerde dahi bir zaman kavramının mevcut olduğunu vurgulamıştır (Bilgegil, 1963: 262).

Banguoğlu, kipi zaman eki ile uzatılmış bir fiilin tekli ve çoklu kişi eki almış şekli olarak tanımlamaktadır. Çekim kipleri zaman bölümlerine göre tanımlandığından kip yerine zaman teriminin de kullanıldığını ifade etmiştir. (Banguoğlu, 2007: 442).

Özçelik ve Erten kipi anlamdan bağımsız bir yapı olarak tasavvur etmiş; fiillerin kök ve gövdelerinden sonra gelerek belirli zaman ve şekil sınırlaması özelliği kazandıran gramer kategorisi olarak değerlendirmişlerdir (Özçelik; Erten, 2005: 140). Başka bir deyişle kip, fiil kök veya gövdelerinin türlü eklerle oluşturdukları kalıplardır (Ediskun, 1985: 173).

Gülensoy ise kipi fiil şekli olarak adlandırmış ve bu fiil şekillerinin bazılarının zaman ifadesi taşıdığını bazılarının taşımadığını belirtmiştir. Dolayısıyla bildirme kipleri zaman ifadesi taşırken tasarlama kipleri taşımamaktadır⁵ (Gülensoy, 2000: 410).

Yaman, kip tanımını bir formüle dökerek açıklamıştır: “fiil+şekil ekleri= fiil çekimi= kipler.” Buna göre zaman kavramı şekil ekleri üzerindedir. Birbiriyle ilgili fakat temelde ayrı kavramlar olan kip ve zamanın en belirgin noktası aynı eklerle ifade edilmeleridir (1992: 63).

Çoğunlukla fiilin zaman ve şahıs ekleri ile çekimlenip belirli bir şekilde ifade edilişi kip kavramı ile karşılanırsa da kimi zaman konuşurun tutumunu, ruh durumunu yansıtan gramatikal bir ulam olarak da değerlendirilmektedir:

A. Dilâçar ise kip terimini “*fiilin gösterdiği sürecin hangi psikolojik koşullar altında meydana geldiğini ya da gelmek istendiğini bildiren ve ruh durumunu, kişisel duyguları, niyeti, isteği belirten bir gramatikal ulam*” olarak tanımlamaktadır (Dilâçar 1971: 106). Sebzecioğlu da Dilâçar gibi kipin kişinin psikolojik durumu ve tutumunu yansıtan fiil çekimleri olarak değerlendirmektedir (Sebzecioğlu, 2004: 32). Akerson ise kipi konuşurun kurduğu cümleler karşısındaki değişik bakış açılarına dayanan tutumu olarak değerlendirmektedir. Söz konusu olan istek, niyet, olasılık, zorunluluk vb. bakış açıları dilbilimde kip olarak adlandırılmaktadır (Akerson, 1994: 82, Akt. Hirik).

Topaloğlu konuşurun tutumuna vurgu yaparak kipi şu şekilde ifade etmiştir: “*Bir fiile zaman ve şahıs kavramları dışında konuşan tarafından başka düşünce ve duyguların katılıp katılmadığını anlatan, yani fiilin belirttiği kılış veya oluş karşısında konuşanın sadece bildirmeye mi yetindiğini, yoksa bir yorumda mı bulunduğunu gösteren fiil biçimi.*” (Topaloğlu, 1989: 101)

⁵ Üstünova, dilek kipi çekimlerinde yapısal olarak zaman ekinin bulunmamasının bu çekimdeki eylemlerin zaman ifadesi taşımadığı anlamına gelmeyeceğini belirtmiştir. Bir işin, oluşun, kılışın gerçekleşmesi için zaman ve hareketi yapanın mutlak koşul olduğu vurgulanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk: ÜSTÜNOVA, Kerime (2004), “Dilek Kipleri ve Zaman Kavramı”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, C.LXXXVIII, S. 635, S.678-686.

2. KİPLİK

Kiplik, konuşurun durum karşısındaki tutumu, bilgisi, beklentisi, şüphesi, zorunluluğu vb. durumları yansıtan ifade biçimleridir. Bu ifade biçimlerinin belirli işaretleyicilerden oluştuğunu söyleyebilmek oldukça güçtür. Çünkü kiplik ifadeler, anlambiliminin yoruma açık, çoğunlukla bağlama dayalı ve kapsama alanı geniş olan parçalarıdır. Kiplik ifadelerin yorumlanmasında bağlamın yanı sıra konuşan kişiyle dinleyici arasındaki sınıf farkı, yakınlık, konuşurun tonlaması gibi pek çok etken söz konusudur. Örneğin “*Kapıyı kapatır mısın?*” cümlesi bir patron tarafından çalışanına söylendiğinde, emir işaretleyicisi olarak değerlendirilirken; aynı cümle iki arkadaş söz konusu olduğunda istek işaretleyicisi olarak değerlendirilebilir.

Kiplik kavramı ilk olarak felsefeciler tarafından ele alınmış ve mantık, kipliğin doğduğu alan olmuştur. Mantığın bir alt dalı olan modal mantık bugünkü kiplik sınıflandırmalarının dayandığı ana öğeleri belirlemiştir (Kerimoğlu 2011: 9). Dilbilimi alanındaki incelemeler ise daha yenidir. Dilbilimsel kiplik incelemelerinde *Mantıksal Yaklaşım*, *Tipolojik Yaklaşım*, *Semantik ve Pragmatik Yaklaşım* gibi yaklaşım biçimleri kullanılmaktadır. *Mantıksal Yaklaşım* ile metin üreticisinin bilgi ve istekleriyle, dünya gerçeklikleri arasındaki mesafe esas alınır. *Tipolojik Yaklaşım* ile tüm dünya dilleri için bir kiplik sınıflandırması yapmak amaçlanmaktadır. Chung ve Timberlake’e göre tipolojik kiplik çalışmalarında anlam alanlarıyla ilgili tanımlamalar esnek bir yapıya sahiptir (Chung; Timberlake, 1985: 243). *Semantik ve Pragmatik Yaklaşım*da ise kiplik ögesini çevreleyen bağlam önem kazanmaktadır; sadece ek, kök ve cümle gibi dil birimleri değil daha üst birimler de sürece dâhil edilmektedir (Kerimoğlu, 2011: 27-30).

Dilbilimsel çalışmalarda kullanılan terimler ve kategoriler farklılık gösterse de temel kategoriler bilgi kipliği (*epistemic modality*) ve yükümlülük kipliğidir (*deontic modality*). Bilgi kipliği temelde, konuşurun önerme karşısındaki bilgisinin derecesini ve önermenin gerçekliğini yansıtan kiplik ifadelerden oluşmaktadır. Örneğin “*Ayşe kitabı okumuş olabilir.*” cümlesini söyleyen bir kişi “*Ayşe’nin*” kitabı okumuş olduğundan emin değildir ve “kitabın okunmuş olmasını” bir ihtimal olarak sunmuştur. “*Ayşe kitabı mutlaka okumuştur.*” cümlesinde ise konuşurun önerme karşısındaki bilgisinin kesin olduğu anlaşılmaktadır.

Yükümlülük kipliği ise konuşurun karşısındaki kişiyi, çeşitli yönlerden yükümlü tuttuğu kiplik ifadelerle dayanmaktadır. Bu ifade alanında söylem ön plana çıkmaktadır. “*Bu işi yarına yetiştirmek zorundasın.*” cümlesinde konuşurun önerme karşısındaki bilgisi ön planda değildir. Konuşurun çeşitli etkenlerden dolayı dinleyiciyi sorumlu tuttuğu bir durum mevcuttur. Yükümlülük kipliğinde bir otorite ve onun çevresinde oluşan bir dünya vardır. Bu otorite, konuşur odaklı (eyleyici odaklı) olduğu gibi, konuşur (eyleyici) dışı normlar (ahlak kuralları, yaslar vb.) da olabilmektedir. Fakat kimi araştırmacılar yükümlülük kipliğini, dış odaklı otoritenin söz konusu olduğu izin, emir, zorunluluk, yasaklama vb. ifade alanlarıyla sınırlandırmaktadır (Kerimoğlu, 2011: 117).

Dilbilimsel kiplik çalışmalarında temel iki kategori olan bilgi kipliği ve yükümlülük kipliği, bazı çalışmalarda sırasıyla önerme (*propositional modality*) ve eylem kipliği (*event modality*) olarak da adlandırılmaktadır. Palmer ise, farklı bir sınıflamaya giderek önerme kipliğini, bilgi kipliği ve delile dayalı kiplik (*evidentiality modality*) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Palmer'a göre bilgi kipliğinde, konuşur önermenin gerçekliği ile ilgili yargıda bulunur. Delile dayalı kiplikte ise, konuşur delilden hareketle gerçekliğini bildiği önermeleri kanıtlama yoluna gider (Palmer, 2001: 7). Bu açıklamalar ışığında “*Kalemi kaybetmiş olabilirim.*” cümlesi bilgi kipliğine, “*Araba kapıda, babam eve gelmiş olmalı.*” cümlesi arabanın kapıda olması deliliyle ilişkilendirilerek, delile dayalı kiplik kategorisine dâhil edilebilir.

Eylem kipliğini izin-yükümlülük ve devinim kipliği olarak ikiye ayıran Palmer, izin-yükümlülük kipliğindeki söz konusu olayın konuşur dışındaki etkenlere bağlı olduğunu belirterek alt kategori olarak izin, emir ve zorunluluk ifade alanlarını göstermiştir. Devinim kipliğindeki olay ise konuşur odaklıdır, yeterlilik ve istek ifade alanlarını kapsamaktadır (Palmer, 2001: 9). Palmer'a göre yükümlülük kipliği ifadeleri geleceğe; bilgi kipliğini oluşturan ifadeler geleceğe ya da konuşulan zamana aittir (Palmer, 1990: 47).

3. KİP ve KİPLİK İLİŞKİSİ

Birbiriyle ilişkili olan kip ve kiplik adlandırmalarıyla ilgili olarak kip kavramının kiplik ifadelerin çekimsel bir ifadesi olduğu konusunda yaygın bir görüş birliği bulunmaktadır. Aynı birer kategori olarak değerlendirilse de kipler, kiplik işaretleyicisi olduğundan her iki kavram arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Kip, sunulan düşüncenin veya önermenin kiplik değerini belirleyen gramatik bir biçimdir. Kiplik ise konuşurun önerme karşısındaki tutumunu, düşüncesini, bilgisini, beklentisini vb. durumları yansıtan anlamsal bir ulamdır. Bu ifade biçimleri kipler ile sınırlı kalmayıp vurgu, bağlam, kiplik birimler, kiplik sözler gibi pek çok unsurla çeşitlenmektedir. Bundan dolayı kip ve kiplik kavramı arasında sadece kapsam bakımından bir fark vardır. Kerimoğlu (2011) bu durumu şöyle açıklamıştır:

“*Kiplik literatüründe aradaki fark üzerinde durulsa da, kip ve kipliğin parça-bütün ilişkisi düzeyinde bir ilişkiye dayandığını belirtmek gerekir. Temelde bir farklılıktan değil, kapsamlılıktan söz etmek daha doğru olur. ‘Ali burada fotoğraf çekmemelisin.’ cümlesindeki -mAll eki fiile gelerek kiplik anlamlarından birini işaretlemektedir. Fiile gelen morfolojik bir araç olduğu için kip ögesidir. Ancak bu anlamı işaret etmek için konuşur yalnızca morfolojik araçları kullanmayabilir veya gereklilik anlamının alt kategorilerini (zorunluluk, yasaklama, rica vb.) bildirmek isteyebilir. Bu durumda yalnızca morfolojik araçları kullanan ve gereklilik olarak adlandırılacak dar bir semantik alanla değil, daha farklı araçlarla da işaretlenen geniş bir anlam alanıyla karşılaşırız.*” (Kerimoğlu, 2011: 71)

Aslan Demir'e göre kiplik anlambilimle, kip ise biçim bilimiyle ilgili kavramlardır. Dünyada var olan anlamlar çeşitli idrak süreçlerinden geçtikten sonra dil birimlerine kodlanmaktadır. Dolayısıyla kiplik, doğal anlamların dil anlamlarına dönüşümüyle ilgilenmektedir. Kip ise kipliğin ifadesini sağlayan, gramatikleşmiş morfolojik bir kategoridir (Aslan Demir, 2008: 18).

Bybee, Perkins ve Pagluca kipi, konuşmacının kendi davranış ve fikirlerinin dilbilgiselleşmesi olan kipliğin gramatik bir biçimi olarak tanımlamıştır (Bybee vd., 1994: 181). Lyons, kip kavramının kipliğin dil bilgiselleşmesi sonucunda ortaya çıktığını belirterek bildirme kiplerinde konuşurun ifadenin gerçekliği konusunda bilgi verdiğini vurgulamıştır (Lyons, 2005: 179; 253).

Benzer'e göre kip, birincil görevi emir, istek, gereklilik dilek-şart anlamlarını aktarmak olan biçimlere verilen isimdir. Kiplik ise konuşucunun ruh durumunu, duygularını, niyetini, isteğini bildiren ve dilde biçim olarak bu göreve atfedilmiş olmayan biçimlere verilen addır. Kip sadece fiilleri içeren bir sınıflama iken kiplik *dilin değişik birimlerinin kullanım düzleminde kazandıkları iletişim değerleridir* (Benzer, 2008: 271).

Kiplik ifade alanları, Türkoloji için yeni çalışma alanlarından biridir. Nitekim Türkiye Türkçesi için yazılan gramer kitaplarında kiplik başlığı yer almamakta ve çalışmalarda kiplik ifadeler, kip başlığı altında eklerin işlevi olarak değerlendirilmektedir.

Korkmaz; çekimli fiilleri, bildirme ve tasarlama kipi olarak ikiye ayırmıştır. Ele alınan kiplerin açıklaması yapıldıktan sonra, söz konusu kipin işlevleri ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Örneğin “-AcAk” ekinin gelecek zaman kipi olmanın yanı sıra, bazı durumlarda gereklilik işlevini taşıdığı ve bu durumda işlev kaymasının söz konusu olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda gelecek zaman kipinin tahmin ve olasılık işleviyle de kullanıldığı dile getirilmiştir (Korkmaz, 2009: 626). “*Bu iş yarına bitmiş olacak.*” cümlesinde ise “-AcAk” eki ile emir semantiği oluşturulmuştur. Cümlenin, konum olarak üst seviyede olan biri tarafından daha alt seviyedeki bir kimseye söylendiği anlaşılmaktadır. Yani, bir buyuran ve işi gerçekleştirecek olan bir eyleyici bulunmaktadır. Görüldüğü üzere “-AcAk” eki gelecek zaman kip eki olmasının yanında olasılık, emir vb. gibi kiplik ifade alanlarının işaretleyicisi olabilmektedir. Bu durum aslında kiplik ifadelerin gelişim yönleri hakkında bilgi vermektedir. Yani, dil bilimsel bir birim olan “-AcAk” eki dönüşümler geçirerek çeşitli ifade alanları oluşturmuştur. Nitekim kipliğin doğuşunda kiplik bildirmeyen ifadelerin ön planda olduğu bilinmektedir (Traugott, 2006:107).

Bilgegil, miş’li geçmiş zamanın küçümseme; gelecek zamanın tahmin, emir, gereklilik, şart; geniş zamanın rica, dilek-istek, alışkanlık vb. anlamını taşıyabildiğini belirtmiştir (Bilgegil, 1963: 266-268).

Dilaçar’ın yukarıda zikredilen tanımı da kipin anlamsal ve işlevsel boyutunu vurgulayarak bir anlamda kiplik kavramını işaret etmektedir. Dolayısıyla Dilâçar bu doğrultuda bildirme kipi, dilek-koşul, gereklilik gibi kip ayrımlarının sadece eylem öbeği

çerçevesinde değerlendirilmesi ve algılanmasını yeterli bulmaz. Bunu örneklerle değerlendirmeye çalışır:

- “1. Ahmet belki gider.
2. Ayşe herhalde sınıfını geçmiştir.
3. Arkadaşının başarısızlığı kaçınılmaz mı?
4. Çocuk zorunlu olduğu için erken kalkıyor.
5. Yasa kesinlikle bugünlerde çıkacak.

Bu tümcelerde geçen belki, herhalde sözcükleri olasılık anlatırken (elbette eylemin durumu da bu olasılığı etkilemektedir), kaçınılmaz, zorunlu, kesinlikle sözcükleri ise gereklilik kipinin değişik ayrımlarını dile getirmektedir. Bunlar gibi acaba, sakın, kuşkusuz, usulca, eğer, ister, olası, olanaklı vb. sözcükler kişinin eylemin anlattığı iş, oluş ya da devinimine ilişkin tavrını yansıttıkları için kip ulamının kapsamı içinde olmaları gerekir (Dilaçar, 1971: 81).”

Gencan, eylemlerin zaman ve anlam özelliklerine göre türlü eklerle değişik biçimlere girmesini kip olarak değerlendirmiştir. Eserinde *Gelecek Zaman Kipi* başlığı altında ekin çekimini ve tarihî gelişim süreçlerini anlattıktan sonra, tarihî dönemlerde kullanılan “-AsI” gelecek zaman eki ile türemiş sözcüklerin “*gelmek*” yardımcı eylemiyle birleşerek isteklenme eylemi oluşturduğunu dile getirilmiştir (Gencan, 1979: 281).

Fiil kiplerini bildirme ve dilek kipleri olmak üzere ikiye ayıran Ediskun, zamanlar bahsinde *Özel Kullanışlar* başlığı altında eklerin işlevlerine de yer vermektedir. *-mİş’li Geçmiş Zaman* bahsinde özel kullanış olarak *-mİş* geçmiş zaman ekine *-dİr* ekinin eklenmesiyle kesinlik ya da olasılık anlatılabileceğini söyler (Ediskun, 1985: 177).

Örneğin “*Ahmet, bu saate kadar hazırlıklarını tamamlamıştır.*” cümlesinde konuşurun, hazırlıkların bitmiş olduğuna dair kesin bir bilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Burada konuşur, sadece saatin ilerlemiş olmasından istifade ederek bir çıkarımda bulunmuştur. Elbette, bu çıkarım bir ihtimali yansıtmaktadır ve hazırlıkların tamamlanmamış olması da söz konusu olabilecek bir durumdur. Aynı cümle olasılık kipliği işaretleyicisi olan *herhalde* zarfı eklenerek “*Ahmet, herhalde bu saate kadar hazırlıklarını tamamlamıştır.*” şeklinde söylendiğinde anlamsal bir fark ortaya çıkmamakta ve “*-mİştİr*” ile “*herhalde*” işaretleyicilerinin birbirini destekleyen iki ayrı olasılık kipliği işaretleyicisi olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

Gülsevin, *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler* isimli çalışmasının fiil çekimi bölümünde, eklerin işlevlerinin belirlenmesinin önemine vurgu yapmıştır. Özellikle vurgu ve tonlamanın bazı ekler işlev yüklemeye son derece etkili olduğunu dile getirmiştir (Gülsevin, 2007: 79). Ayrıca EAT döneminde bazen aynı ekin hem emir hem istek hem de gereklilik bildirebileceği belirtilmiştir. Bu durumda cümledeki diğer kelimelere,

isteğin derecesine, kişiler arasındaki hiyerarşik ilişki gibi pek çok duruma bakılması gerektiği söylenmiştir (Gülsevin, 2007: 106).

Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* isimli kitabında *Bildirme İsnâdı* bölümünü *İbtidâi Bildirme, İstemeli Bildirme, İnkâr Bildirmesi, Isrâr Bildirmesi; Dilek İsnâdı* bölümünü *İstek Bildirenler ve İstek Bildirmeyenler* olarak ikiye ayırmıştır. *İstek Bildirenler Temenni, Emir* (Emir kendi içinde *Duâ ve tazarrû, Recâ, İstimâs, Teşvik, İnkıyâd, İbâhe, Tenbih, Tehdîd, Tahyîr, Sakındırma, Yer târifî, İmtinân, Ye's, Tesviye, Kınama, Temenni, İstiğnâ, Kin Bildirme*), *Nehiy, Nidâ* olarak tasnif edilmiştir. *İstek Bildirmeyenler* ise *Ummak, Şaşmak, Haberin Dilek Yerinde Kullanılması* bölümlerinden oluşmuştur (Bilgegil, 1989: 44-55). Bu sınıflandırma, özellikle Türkiye’de son yıllarda sıkça çalışılan kiplik konusunun belagatteki yerini göstermektedir. Öyle ki söz konusu sınıflandırmada emir alt başlığı, aynı seviyedeki insanlardan birinin diğerinden bir şey istemesi *istimâs*, rıza ve itaate delalet eden emir *inkıyâd*, başa kakmaya delalet eden emir *imtinân* olarak adlandırılarak konuşur ve dinleyen arasındaki konum, bağlam, istemenin yönü ve şiddeti gibi pek çok unsur göz önünde tutulmuştur. Belagatte doğru ya da yanlış diye hüküm verilen sözler *haber*, diğerleri *inşâdır* (Saraç, 2007: 55). Bu ifade dilbilimsel kiplik çalışmalarında temel iki kategori olan bilgi kipliği ve yükümlülük kipliği terimlerini çağrıştırmaktadır. Bilgi kipliği temelde, konuşurun önerme karşısındaki bilgisinin derecesini ve önermenin gerçekliğini yansıtan kiplik ifadelerden oluşmaktadır. Örneğin “*Ayşe kitabı okumuş olabilir.*” cümlesini söyleyen bir kişi “*Ayşe’nin*” kitabı okumuş olduğundan emin değildir ve “*kitabın okunmuş olması*”nı bir ihtimal olarak sunmuştur. “*Ayşe kitabı mutlaka okumuştur.*” cümlesinde ise konuşurun önerme karşısındaki bilgisinin kesin olduğu anlaşılmaktadır. Yükümlülük kipliği ise konuşurun karşısındaki kişiyi, çeşitli yönlerden yükümlü tuttuğu kiplik ifadelerle dayanmaktadır. Bu ifade alanında söylem ön plana çıkmaktadır. “*Bu işi yarına yetiştirmek zorundasın.*” cümlesinde konuşurun önerme karşısındaki bilgisi ön planda değildir.

Belagat ilminin bir alt dalı olan meânînin günümüz anlambilim çalışmalarıyla ilişkili olduğu aşikârdır. Günümüz çalışmalarında yapının mı yoksa anlamın mı ön planda olması gerektiği tartışmaları sürerken meânî ilminde anlam temel alınarak şekil inşâ edilmiştir. Nitekim *meânî, mananın görevi karşısında ifadenin şekillenmesidir* (Bilgegil, 1989: 44).

Yaman, anlamsal bir ulam olan kipliğin sadece kip ekleri ile morfolojik olarak işaretlenmesini fonksiyon değişmesi adıyla ele almıştır. Fonksiyon değişmesinin genişleyen duygu ve düşünceleri anlatacak kadar yeterli kelime olmadığı için ortaya çıktığı ve üslûbu zenginleştirmek amacıyla oluşturulduğu ifade edilmiştir. Çalışmada “*Görürüm ki, seni vezir-i azamlığa getirmekle hata etmişiz paşa!*” cümlesi örnek verilerek burada öğrenilen geçmiş zaman ekinin fonksiyon değiştirerek pişmanlık ifade ettiği anlatılmıştır (Yaman, 1994: 48-50). Günümüz çalışmalarında söz konusu cümle, isteme kipliği işaretleyicisi olarak değerlendirilmektedir. Geçmişte yapılan bir eylemin ardından duyulan pişmanlık dile getirilerek art anlamda “*keşke olmasaydı*” vurgusu yapılmıştır. Dolayısıyla böyle bir cümleyi telaffuz eden konuşur, geçmişe yönelik bir

temenni ile şu anda eylemin gerçekleşmesini istemediğini ifade ederek isteme kipliğini işaretlemektedir.

DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Günümüze gelinceye kadar kip kapsamında fonksiyon genişlemesi, anlam kayması, işlev kayması gibi adlandırma ve değerlendirmelerle işaret edilen ve dil ve edebiyat çalışmaları içinde yapı ve anlam sorunu olarak ele alınan çalışmalar, artık kiplik alanına girmektedir. Bu durumda “kip” ve “kiplik” birbirinden tam bağımsız iki alan değil, biri diğerini işaretleyen iki dil durumudur. “Kip” ve “kiplik”, temelde ayrı fakat birbiriyle ilişkili olan iki kavramdır. Kip gramatikal bir yapı, kiplik anlamsal bir olgudur. Örneğin “Alışveriş yapmak için ben de sizinle gelirim.” cümlesinde gramatikal yapı geniş zamanı işaretlemekte, anlamsal yapı ise bir isteğin, niyetin olduğunu ön plana çıkarmaktadır. Konuşurun tutumunu temel alan kip tanımlamalarına göre bu cümle, isteme kipini teşkil etmektedir. Ancak kip, fiil kök ve gövdelerinin ifade ettiği hareketin ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisi olarak değerlendirildiğinde söz konusu cümle geniş zaman kipi ile oluşturulmuş olacaktır. Dolayısıyla kip ile kiplik arasındaki ilişki derin ve yüzey yapı bağlantısına dayanmakta, terimlerin adlandırmasında hangi yapıya öncelik verilmesi gerektiği problemi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada kip, zaman eki ile uzatılmış bir fiilin tekli ve çoklu kişi eki almış şekli olarak tanımlanıp eklerin taşıdığı ikincil görevler ile sözlüksel unsurların, söz diziminin, bağlamın ve hatta tonlamanın cümleye kazandırdığı anlamsal ulamlar, kiplik olarak nitelendirildiği takdirde belirsizlik ortadan kalkacaktır.

KAYNAKÇA

- AKERSON, Fatma (1994), “Türkçede Yüklem, Görünüş, Zaman ve Kip”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi VIII. Dilbilim Kurultayı Bildiriler Kitabı*.
- ASLAN DEMİR, Sema (2008), *Türkçede İsteme Kipliği, Semantik – Pragmatik Bir İnceleme*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2007), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BAŞKAN, Özcan (2003), *Bildirişim (İnsan Dili ve Ötesi)*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- BENZER, Ahmet (2008), *Fiilde Zaman Görünüş Kip ve Kiplik*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Basılmış Doktora Tezi.
- BİLGEGİL, Kaya (1989), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâğât)*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- BİLGEGİL, Kaya (1963), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası.
- BYBEE, Joan.; PERKINS, Revere.; PAGLIUCA, William (1994), *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*, Chicago: University of Chicago Press.
- CHUNG, S.; TIMBERLAKE, A. (1985), “Tense, Aspect and Mood” *Typology and Syntactic Description (T. Shopen (ed.)), Vol III*, Cambridge: Cambridge University Press, p. 202-258.
- DİLAÇAR, Agop (1971), “Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihi” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.83-145.

- EDİSKUN, Haydar (1985), *Türk Dilbilgisi (Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi)*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EKER, Süer (2009), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2004), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayın.
- GENCAN, Tahir Nejat (1979), *Dilbilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncay (2000), *Türkçe El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜLSEVİN, Gürer (2007), *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HİRİK, Seçil (2010), *Eski Uygur Türkçesinde Kiplik*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KERİMOĞLU, Caner (2011), *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*, İzmir: Dinozor Kitabevi.
- KORKMAZ, Zeynep (2009), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KORMAZ, Zeynep (2010), *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- LYONS, John (2005), *Linguistic Semantics, An Introduction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- ÖZÇELİK, Sadettin; ERTEN, Münir (2005), *Türkiye Türkçesi Dilbilgisi*, Diyarbakır.
- ÖZKAN, Mustafa; TÖREN, Hatice; ESİN, Osman (2006), *Türk Dili (Yazılı ve Sözlü Anlatım)*, İstanbul: Filiz Kitabevi, İstanbul.
- PALMER, Frank Rober (2001), *Mood and Modality*, Cambridge: Cambridge University Press.
- SARAÇ, Yekta (2007), *Klasik Edebiyat Bilgisi- Belâğât*, İstanbul: 3F Yayınevi.
- SEBZECİOĞLU, Turgay (2004), “Türkçede Kip Kategorisi ve -yor Biçimbiriminin Kipsel Değeri”, *Dil Dergisi*, S. 124, s. 18-33, Ankara.
- TOPALOĞLU, Ahmet (1989), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- TRAUGOTT, E.C. (2006), “Historical Aspects of Modality”, *The Expression of Modality* (W. Frawley (ed.)). Berlin- Newyork: Mouton de Gruyter, p.107-140.
- YAMAN, Ertuğrul (1992), “Türkçede Kip ve Zaman Kavramları”, *Dil Dergisi*, S:6, s. 55-63, Ankara.
- YAMAN, Ertuğrul (1994), “Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları ve Fonksiyon Değişmeleri”, *Dil Dergisi*, S. 18, s. 43-51, Ankara.